

TÜRKİYE'DE ÖZEL EMEKLİLİK PLÂNI UYGULAMASI

Asis. Dr. Şeref TÜREN
(İ.Ü. İşletme Fakültesi)
Finans Kürsüsü

1 — Genel Tanım :

Özel emeklilik plânları, özel sektörde faaliyet gösteren bir işletmenin kendi işgörenlerine gönüllü olarak ve onların gelecekteki ekonomik güvenliğini sağlamak amacıyla, onların belirli bir ihtiyarlık yaşına ulaşmaları veya çalışmama durumuna gelerek işletmeden ayrılmaları halinde, kendilerine veya geride kalan ailesine, toptan veya emeklilik aylığı¹ şeklinde ilâve bir tutarı ödemek için aldığı tedbirlerin yürütüldüğü organizasyonlardır.

Bugün Batı dünyasında yaygın olan görüşe göre özel emeklilik plânlarının² önemi, bunların sosyal sigortaları tamamlamasıdır. Özel emeklilik plânları, sosyal sigortaların yeterli ölçüde gelişmediği sahalarda bütün tedbirleriyle mevcut olmaktadır. Bu özelliği ile özel emeklilik plânları, yaşlılık probleminde sosyal sigortalar ve ferdi sigorta mukaveleleri yanında ilâve bir tedbir olarak karakterize edilebilir.

Özel emeklilik plânları şeklinde bir müessese Türkiye'de Sosyal Sigorta Kanununun 128. maddesi ile kabul edilen özel emeklilik sandıkları dolayısıyla uygulanmaya başlanmıştır.

Özel emeklilik sandıkları, tüzel kişiliğe sahip bir kuruluş olarak faaliyet gösterebilmek için vakıf, dernek ve kooperatif şeklinde kurulabilirler. Ayrıca bir işletme, işgörenleri için bir emeklilik sandığı kurulması veya yaşaması için yedek akçe ayırmış ise, bilançosundaki bu yedek akçelerin ortaklık mal varlığından ayrılarak halen varolan veya

1) Emeklilik kavramı ile ihtiyarlık nedeniyle işden ayrılma, malûliyet, ölüm ve geride kalanların bakımı anlaşılacaktır.

2) Alman literatüründe Betriebliche Altersversorgung, Anglo-Sakson literatüründe private pension plans kavramının türkçe karşılığını ifade eder.

kurulacak bir vakfa veya bir diğer tüzel kişiye (dernek, kooperatif gibi) devretmelidirler.

Vakıf olarak kurulan emeklilik sandıkları, Ticaret Kanununun 468. maddesi ve Medeni Kanunun 903 sayılı kanunla değiştirilen hükümlerine tâbidirler. 903 sayılı kanunun 77/A ve devamı maddelerinin istihdam edilenler ve işçilere yardım vakıfları olarak nitelendirdiği ve bir resmî senetle kurulacağını öngördüğü vakıflar, bizim emeklilik dediğimiz amaç ile kurulur ve çahşırılar. Teşkilât, faaliyet ve mali durumları kesin olarak 903 sayılı kanun hükümleriyle belirlenmiştir.

Kanunda istihdam vakfı olarak tanımlanan emeklilik sandıkları, tâbi oldukları kanunlar bakımından iki türdür:

a) 506 sayılı sigortalar kanununun geçici, 20. maddesine uygun olarak kurulan ve sosyal sigortaya bağlı olmayan emeklilik sandıklarıdır. Halen Türkiye'de banka ve sigorta şirketleri bu uygulamaya rağbet göstermektedirler.

b) Sosyal Sigortalar Kanununa tâbi olup da bundan başka, işgörenlerine ilâve emeklilik menfaatları sağlamak için özel sektör işletmelerinin kurdukları emeklilik sandıklarıdır.

2 — Hukuki Hükümler :

Vakıf şeklinde kurulan özel emeklilik sandıklarının bir idare uzvunun bulunması mecburidir; ayrıca gerekli diğer uzuvlar da resmî senette gösterilebilir³⁾.

Özel emeklilik sandıklarının uzuvları olarak genellikle Temsilciler Kurulu, Yönetim Kurulu ve Denetçiler mevcuttur. Fakat bunları tamamıyla başka uzuvlara sahip sandıklar da söz konusu olabilir.

Temsilciler Kurulu, sandık üyesi olan işgörenlerin seçtikleri kendi delegeleri ile işverenin tayin ettiği aynı sayıdaki delegelerden oluşur. Genel temayül bu şekildeki bir bileşim olmakla beraber, bütün sandık üyelerinin delege olabilmesi veya böyle bir kurulu mevcut olmayan sandıkların mevcudiyeti de söz konusudur. Temsilciler Kurulu, sandığın resmî senedi hükümlerinin yerine getirilmesini gözetmek ve sandık üyelerinin haklarını korumak görevini yüklenir. Kurul, sandık üyelerine sağlanan menfaatlarm veya bunların yükümlülüklerinin

3) 903 sayılı kanun, madde 77.

artırılması ve genişletilmesi hususunda re'sen karar alamaz. Yönetim Kurulu, sandığın bütün idari ve finansal faaliyetini yürütür. Kurul üyelerinin sandık işlerindeki sorumlulukları, anonim şirketler yönetim kurulu üyelerinin sorumlulukları hakkındaki kanuni hükümlere bağlıdır.

Emeklilik sandıklarında üyeler, sandığa kesenek ödedikleri takdirde, en az bu ödemelerinin işveren iştirak paylarına oranı nisbetinde sandığın yönetimine iştirak etmek hakkına sahiptirler⁴. İşgörenler bu durumda kendi aralarında temsilcilerini seçeceklerdir.

Denetim ise ya Yönetim Kurulu tarafından tarafsız bir müesseseye yaptırılır veya Temsilciler Kurulundan seçilen üyeler tarafından yürütülür. Denetçilerin o yıla ait bilâhço ve hesap vaziyeti hakkındaki görüşlerini kapsayan rapor, Temsilciler Kuruluna gönderildiği gibi sandık üyelerinin kontrolüne da ağıttır.

Vakıf olarak kurulmuş olan emeklilik sandıkları bir de Vakıflar Genel Müdürlüğünün teftişine tabidirler. Her emeklilik sandığı en az her iki yılda bir kere, vakıf müfettişleri tarafından kontrol edilmelidir. Vakıf müfettişleri bu kontrollarında şu noktalara önem verirler:

- a) Sandığın mal ve gelirlerinin amaca ve resmî senet hükümlerine uygun olarak ve rasyonel bir şekilde yönetilip yönetilmediği,
- b) Sandık üyelerinin ödedikleri kesenek oranında, Yönetim Kurulunda temsil edilip edilmedikleridir.

Gerçekten gerek 903 sayılı kanunun 77/A maddesi ve gerekse Vakıflar hakkındaki tüzüğün 18. maddesi açıkça, kesenek iştiraklerine paralel olarak işveren ve işgören delegelerinin yönetim kuruluna eşit oranda katılmalarını öngörmüşse de, Türkiye'de emeklilik sandıklarında bu eşitlik genellikle işveren lehine bozulmaktadır. İştirak ve temsil oranlarının aynı olması ilkesinin bu şekilde zedelenmesi bazı sakıncalar doğurabilir. Çünkü Yönetim Kurulunda şirket veya işvereni temsil eden delegelerin çokluğu, şirket lehine ve sandık aleyhine olabilecek kararların çıkmasına veya sandık fonlarının işletmenin menfaatine uygun olarak fakat sandık bakımından gayri rasyonel kullanımına yol açabilir.

4) Türk Medeni Kanununa göre kurulan vakıflar hakkında Tüzük, madde 18.

Türkiye'de özel emeklilik sandıkları ölüm ve malûliyet toptan ödemeleri ile emeklilik, dul ve yetim aylıkları şeklinde aylık ödemeleri sağlarlar. Bu menfaatlar Sosyal Sigortalar tarafından ödenecek menfaatlarla ilişiği olmadan sandıkça ödenir. Geçici 20. maddeye tâbi olan sandıklar ise, bu menfaatlere ilâve olarak - Sosyal Sigortalar tarafından sağlanmış menfaatler olması nedeniyle - sağlık, iş kazası, meslek hastalıkları ve analık yardımları da sağlarlar. Ayrıca mesken kredisi veren sandıklar da mevcuttur.

Kadın 55, erkek 60 - geçici 20. maddeye tâbi olan sandıklar için bu yaşlar 50 ve 55'dir - yaşını doldurduğu veya tam malûliyet şartlarında emeklilik sözkonusudur.

Üyeler, sandığa kesenek ödedikleri veya sandığı düzenleyen hükümler onlara edimi talep hususunda bir hak verdiği takdirde, sandığın edimlerini dâva yoluyla talep edebilirler⁵.

Emekliliğe hak kazanmadan şirketten ayrılan veya bir holding camiasını terkedenlere üyelik süresince ödedikleri kesenekleri geri verilerek sandıkla üyelik bağları kesilir.

Kesenek iadesi genellikle şu hükümlere tâbidir :

- a) Üyeliği bir yıldan az olanlara kesenek iadesi yapılmaz, sandığa gelir kaydedilir.
- b) Üyelik süreleri bir yılı aşanlara kesenekleri % 5 basit faizi ile iade edilir.

Geçici 20. maddeye tâbi olan emeklilik sandığına üye olan bir kişi, Sosyal Sigortalar Kanununun geçici 20. maddesi kapsamına giren bir başka kurum veya teşekküle geçerse, ilgilinin eski kuruluşta geçmiş hizmeti yeni sandığa devredilir.

3 — Vergi Hükümleri :

Vakıf şeklinde bir tüzel kişilik olarak kurulmuş emeklilik sandıkları vergiden muafırlar⁶. Bu tür sandıklar Kurumlar Vergisi, Damga ve Harç Vergisi, Arazi ve Bina Vergisi - arazi ve binaların resmi senetteki amaca tahsis edilmeleri şartıyla - ve Gümrük Vergisinden muafırlar.

5) 903 sayılı kanun, madde 77/A.

6) 903 sayılı kanun, madde 5.

Ayrıca, sandığa tahsis olunan mallar Veraset ve İntikal Vergisine konu olmazlar. Emeklilik sandıklarına makbuz karşılığında bedelsiz bağış ve yardım şeklinde verilen maddeler Gider Vergisinden muafırlar. Emeklilik sandıklarına bağış ve yardım yapan şirketler 20.000 TL ya kadar olan nakdi bağışları kârlarından gider olarak düşebilirler. Nakdi olmayan bağış ve yardımlar halinde ise, bağış yapan işletmenin o yıla ait kazancının % 5'ine kadar olan bağış ve yardımlar, işletmenin Kurumlar Vergisi matrahından düşülebilir.

Geçici 20. maddeye tâbi sandıklarda işgörenin ödediği keseneğin hesabında brüt ücreti esas alınır; işverenin iştirak payları ise bir işleme gideri olarak o yılın kurum kazancından düşülebilir.

Türk Ticaret Kanununun 468. maddesi anonim ortaklıkların işgörenleri için, emeklilik sandıklarının kurulması ve yaşatılması amacıyla bilançolarında sosyal amaçlı yedek akçe oluşturabileceklerini öngörmüştür.

Bu uygulamayla, Türkiye'de özel emeklilik sandıklarının gelişmesi hususunda değişik önerileri incelemek gerekmektedir. Görüldüğü gibi mevzuatımız yedek akçe ayrılmasını ilgili işletmenin Genel Kurulunun arzusuna bırakmaktadır; çünkü sosyal gayeli yedek akçeler ortaklık esas sözleşmesiyle ayrılan yedek akçe hüviyetindedir⁷. Bu ise işletmenin bir zorunluk olmaksızın ayracağı yedek akçeler ile ortaklarına dağıtacağı dividantlar arasında bir dengenin kurulmasını zorlaştırır. Çünkü şirket halka açık bir anonim ortaklık ise, küçük tasarruf sahiplerinden oluşan ortaklara hiç olmazsa piyasada cari olan dividant gelirleri oranında dividant dağıtmaya meyillidir. Piyasada kuvvetli bir işletme olabilme amacıyla kârın büyük bir kısmını dağıtma ise, yedek akçelerin kısırlaşmasını doğuracaktır. Özel emeklilik sandıklarının gelişmesini engelleyen bu olumsuz etkiyi giderebilmek için, sosyal gayeli yedek akçelerin zorunlu bir hale sokulması önerilmektedir.

Zorunlu bir «sosyal gayeli yedek akçe» uygulamasını savunan yazarların aksine biz, bu politikayı özel emeklilik sandıklarının gelişmesinde mübalâğa edilmemesi ve kendisinden «sihirli bir politika» rolü beklenmemesi görüşündeyiz. Çünkü Türkiye'de henüz gelişmekte olan

7) Bu hususta geniş bilgi Ü. Tekinalp, Anonim Ortaklığın Bilançosu ve Yedek Akçeleri, Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü, İstanbul, Sermet Arkadaş Basımevi, 1970, s. 293-341.

işletmelerin çoğunlukta olduğunu ve bir taraftan bu işletmelerin büyüme amacıyla yaptıkları yatırımlarda otofinansmana ihtiyaç duydukları ve diğer taraftan da sermaye piyasasında uzun vadeli fon temini bakımından cazip olabilmeleri için ortaklarına elverişli dividant dağıtımını yapacakları gözden uzak tutulmamalıdır. Bu nedenle, zorunlu olsa dahi sosyal gayeli yedek akçeler düşük bir yüzdeyi kabullenmekle karşı karşıya kalacaklardır.

Halbuki ilgili işletmenin sandığa iştirak paylarının işletme gideri olarak vergiden düşüleceğinin vergi kanunu tarafından kabul edilmiş olması, hem modern-batılı özel emeklilik uygulamasını ülkemizde yerleştirecek, hem de işletmelerimizin yedek akçe politikası nedeniyle karşılaşılabilecekleri finansal güçlükleri bertaraf etmiş olacaktır. Nitekim 1967'den beri Gelirler Genel Müdürlüğü, işletmelerin özel emeklilik sandıklarına iştirak payları olarak ödediği tutarları, safi kazancın tesbitinde gider olarak kabul etmektedir.

Gerçi Yönetim Kurulunun masraf şeklinde ortaya çıkan kararı hiçbir güvenliğe sahip değildir - Ticaret Kanununun 381. maddesine dayanarak işletmenin ortakları iptal davası açabilirler veya Kar/Zarar hesabı işletme Genel Kurulu tarafından onaylanmayabilir - fakat bu uygulamanın sendikaların baskısıyla işveren tarafından hukuki bir yükümlülük olarak kabul edilebileceğini ve teamül şeklini alarak aksa-madan işlemlerini beklemek hiç de fazla iyimserlik olmayacaktır.

İşveren iştirak payları bir taraftan vergi matrahından düşülürken, diğer taraftan da Gelir Vergisinin 61. maddesindeki ücret tanımına uymadığı için sandık üyelerine ilâve bir ücret olarak kabul edilmez ve bu nedenle gelir vergisine tâbi tutulmaz.

Tüzel kişiliği haiz emeklilik sandıkları tarafından ödenen emekli, malûliyet, dul ve yetim aylıkları Gelir Vergisinden muaftırlar. Bu sandıklarca ödenen aylıklar, hizmet süresi ve aylık seviyesi aynı olan devlet memurlarına ödenenlerden fazla ise, aradaki fark ücret olarak vergiye tâbi tutulur⁸.

4 — Uygulamadaki Durum :

Türkiye'de özel emeklilik sandıkları vakıf şeklindeki bir tüzel kişiliği tercih etmektedirler. Özel emeklilik sandıkları içinde geçici 20. maddeye tâbi olan türlerin daha eski bir geçmişe sahip oldukları, iş-

8) 193 numaralı Gelir Vergisi Kanunu, Madde 23, fıkra 11.

İşletmelerin kurdukları sandıkların ise daha yeni oldukları görülmektedir. Bu olgu özel emeklilik sandıklarımızın üye sayısını da etkilemiştir⁹.

(Kişi)	1967	1968	1969	1970	1971
	20.156	21.999	28.264	30.986	33.262

Türkiye'de vakıf olarak faaliyet gösteren emeklilik sandıkları, Batı ülkelerinde aynı sahada mevcut olan uygulamayla karşılaştırıldığı zaman, özel emeklilik sandığı müessesesinin ülkemizde henüz başlangıç devresinde olduğu anlaşılır. İşletmelerimizin, emeği de bir üretim faktörü olarak hesaplara almaya geç başlaması, sosyal sigorta uygulamasının süratli bir gelişme göstermesi ve vergi mevzuatının böyle bir uygulamayı teşvik etmekte gecikmesi özel emeklilik planlarının gelişip serpilmesini önleyen belli başlı faktörler olmuştur.

Fakat bunlara rağmen emeklilik sandıkları yavaş da olsa bir gelişme trendi içinde bulunmaktadırlar. Nitekim araştırma kapsamına giren emeklilik sandıklarının kesenek gelirleri 1967'de takriben 40 milyon TL iken, bu rakam 1971'de 110 milyon TL olmuştur. Aynı gelişmeyi bu sandıkların öz varlıklarında da izlemek mümkündür; 1967'de sandıkların toplam öz varlıkları 314 milyon TL iken, % 228 bir artışla 1971'de 715 milyon TL olmuştur.

Türkiye, Avrupa entegrasyonunda yerini almak için çalışırken özel işletmelerimiz de, Ortak Pazar ülkelerinde (özellikle Hollanda, İngiltere ve Almanya'da) çok gelişmiş bir «özel emeklilik» müessesesinin varlığını gözden uzak bulundurmamalıdır. Ülkemiz tam üyelik devresine gelince, gerek personel politikası bakımından sürdürümlere meydan vermemek ve gerekse ani yükümlülüklerin doğuracağı finansal sıkıntı ve güçlükleri düşmemek için, işletmelerimiz bugünden emeklilik sandığı uygulamasına gereken ilgi ve itina göstermelidirler.

9) Rakamlar, Vakıflar Genel Müdürlüğüne tescil edilmiş özel emeklilik sandıklarına gönderilen anket formuna cevap veren 4 işletme, 8 banka ve 3 sigorta emeklilik sandığının verilerine dayanmaktadır.